

ВИРОБНИЦТВО АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В. В. ДЕКАРЧУК, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

В статті досліджується виробництво української аграрної продукції в умовах воєнного стану. Відмічається, що рослинницька галузь має високий відновлювальний потенціал завдяки стабільно високому глобальному попиту на продовольство. Припускається, що найбільший сприятливий вплив на відновлення української харчової промисловості мало полегшення доступу української продовольчої продукції до ринку ЄС та зростання попиту на продукцію галузі збоку Міністерства оборони України. Стверджується, що перспективи розвитку вітчизняного виробництва аграрної продукції необхідно розглядати в рамках двох паралельних стратегій: збільшення ємності внутрішнього ринку і розширення присутності аграрної продукції на закордонному ринку, насамперед, ринку ЄС.

Ключові слова: аграрна продукція, воєнний стан, відновлювальний потенціал, сільське господарство, харчова промисловість, глобальний попит, ринок ЄС, стратегія, ємність ринку.

Постановка проблеми. Виробництво аграрної продукції є одним із найважливіших у системі національного виробництва України. Так історично склалося, що українська нація сформувалася, як землеробська культура із притаманними їй виробничими та побутовими традиціями. Цьому сприяла наявність достатньої кількості відповідних ресурсів – родючих земель, води, сонячної радіації. Багатовіковий досвід втілювався у нині високопродуктивне аграрне виробництво, що має винятково важливе економічне та соціальне значення. Економічне значення полягає у тому, що експорт агропродовольчої продукції забезпечує стабільне надходження валютної виручки у той час, коли інші експортоорієнтовані галузі можуть стикатися із скороченням попиту на їх продукцію на глобальному ринку. Соціальне значення полягає в тому, що наразі в сільській місцевості України проживає майже третина населення. І понад 50 % економічно активного сільського населення працює у сфері сільського господарства. Крім того, аграрне виробництво є фундаментом продовольчої безпеки країни, а отже – і джерелом соціальної стабільності.

Наразі українська нація переживає екзистенційний виклик – бореться за своє виживання, відбиваючи злочинну російську військову агресію. В новітній історії України ця війна стала причиною безпрецедентної гуманітарної катастрофи. Крім важких соціальних наслідків, вона також спричинила економічну кризу.

Особливо відчутно криза зачепила аграрне виробництво. Адже, на відміну від інших галузей матеріального виробництва, аграрне виробництво, насамперед сільське господарство, не може бути переміщене (евакуйоване) в інше місце тому що є прив'язаним до конкретної територіальної локації. Його головний виробничий фактор – землі сільськогосподарського призначення, не переміщуються у просторі, як капітал та трудові ресурси. Тому землі сільськогосподарського призначення, що знаходяться в тимчасовій окупації, в зоні активних бойових дій, заміновані, забруднені токсичними речовинами - вилучені із національного сільськогосподарського виробництва.

Значна частина аграрного капіталу – виробничі приміщення, техніка, сільськогосподарські тварини, портова інфраструктура (зернохосовища), товарно-матеріальні запаси, знищені або розграбовані російськими окупантами. Знищені посіви сільськогосподарських культур, вкрадено частину урожаю. Національні ресурси – людські, матеріальні, фінансові, максимально спрямовані на захист України від російської агресії. За таких обставин вітчизняне аграрне виробництво стало одним із найбільш ризикованих. Однак, зважаючи на його непересічне соціально-економічне значення, воно потребує належної уваги з метою пошуку резервів для підтримки його розширеного відтворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на місце аграрного комплексу в системі національного виробництва та його роль у забезпеченні соціально-економічної стабільності, воно продовжує перебувати у центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників. Серед останніх публікацій слід звернути увагу на дослідження Непочатенко О. О., Бечка П. К. та Пташник С. А. [1, 3], Нестерчук Ю. О. зі співавторами [2], Мальованого М. І. зі співавторами [3], Мудрака Р. П., Лагодієнко В. В., Демченка О. В. та Андрусяк Н. О. [4–6], Цимбалюка Ю. А. [7] та ін. Однак, в світлі останніх подій, що характеризуються якісно новими факторами впливу, багато проблемних питань виробництва аграрної продукції, потребують додаткової дослідницької уваги.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові праці вітчизняних вчених із аграрної тематики тощо. У процесі дослідження використовувалися такі методи: наукової абстракції, системний, рядів динаміки, середніх величин та ін.

Результати досліджень. Динаміка виробництва продукції сільського господарства є нестабільною – $r = 0,339$ (рис. 1). Цьому є об'єктивні причини:

- скорочення обсягів виробництва в 1991–1999 рр. пов'язано із трансформаційною кризою;
- 2003 р. був несприятливим в частині погодних умов;
- падіння обсягів виробництва в 2009–2010 рр. пов'язано із глобальною фінансовою кризою та її негативними наслідками для сировинних ринків;
- 2012 р. був несприятливим в частині погодних умов;
- падіння обсягів виробництва в 2015 і 2017 рр. пов'язано із розгортанням активних бойових дій між росією та Україною на лінії зіткнення в районі ОРДЛО;
- падіння обсягів виробництва в 2020 р. пов'язано із економічною кризою, спричиненою пандемією COVID-19;

– падіння обсягів виробництва в 2022 р. пов'язано із відновленням широкомасштабної військової агресії росії проти України.

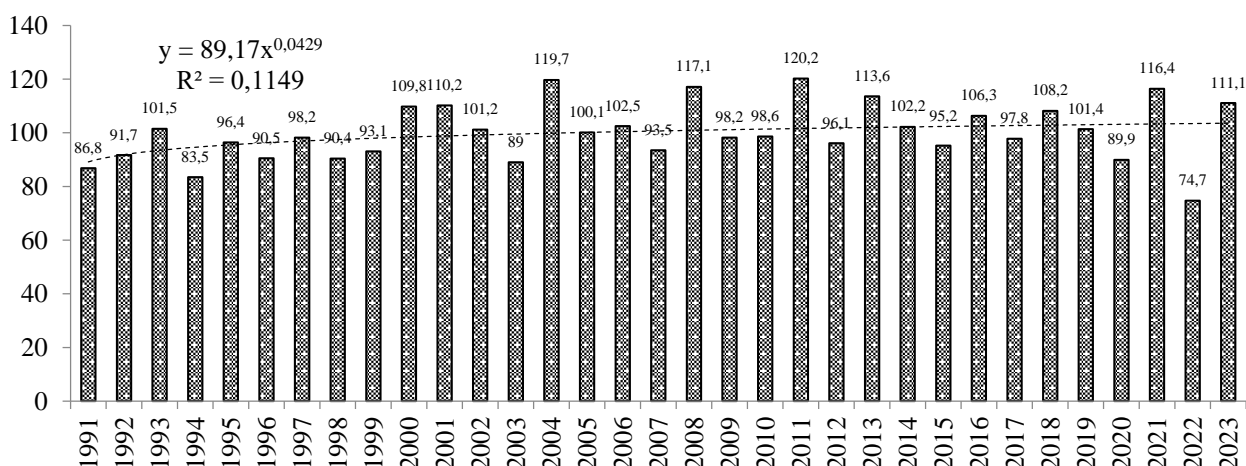

Рис. 1. Індеси сільськогосподарської продукції, % до попереднього року*
Примітка: *Побудовано автором за даними [8]

Як бачимо, в історичній ретроспективі найбільше скорочення виробництва продукції сільського господарства мало місце в 2022 р. – мінус 25,3 %. Разом з тим, слід відмітити, що сільське господарство України виявило вищу стійкість до кризових чинників, спровокованих російсько-українською війною, ніж решта галузей виробництва. Для порівняння: ВВП України в 2022 р. скоротився на 28,8 % [9].

У розрізі ключових галузей сільського господарства спостерігаються помітні відмінності у тенденції динаміки виробництва відповідної продукції. Так, в галузі рослинництва відбувається хоч і нестабільне ($r = 0,225$), проте зростання – за період 1991–2023 рр. випуск рослинницької продукції зріс на 22,6 % (рис. 2).

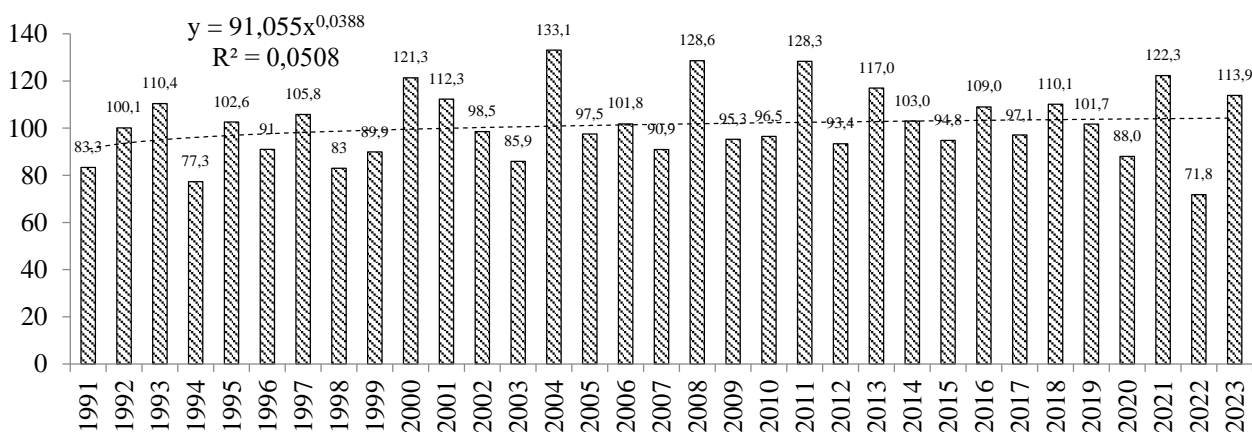

Рис. 2. Індеси рослинницької продукції, % до попереднього року*
Примітка: *Побудовано автором за даними [8]

В галузі тваринництва за період 1991–2023 рр. випуск продукції скоротився на 56,3 %. Однак, позитивні тенденції, з початку відновлення сільського господарства в 2000 р., сформували відносно стійкий зростаючий тренд – $r = 0,566$ (рис. 3).

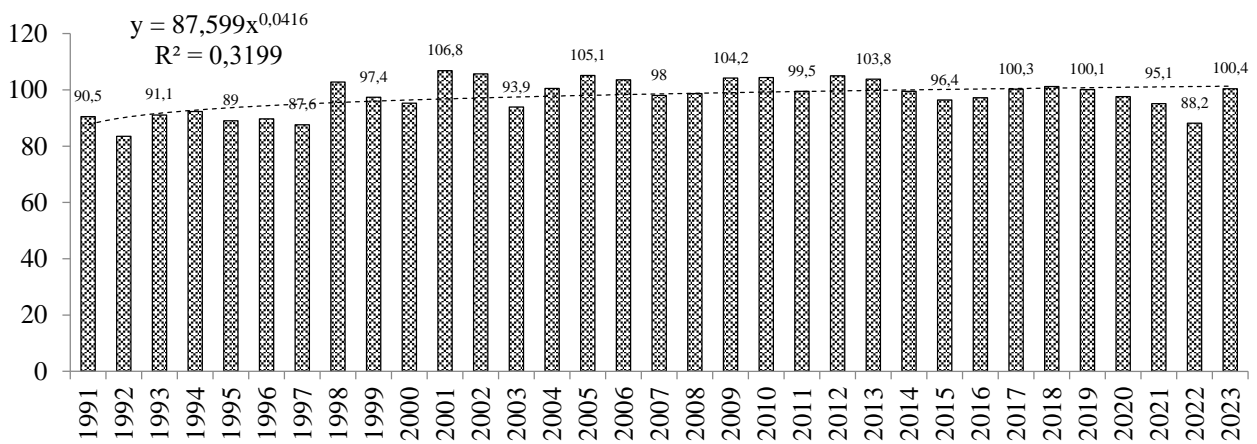

Рис. 3. Індеси тваринницької продукції, % до попереднього року*

*Примітка: *Побудовано автором за даними [8]*

Як не дивно, але тваринницька галузь виявилася стійкішою порівняно із рослинницькою, щодо дії кризових факторів, спричинених російсько-українською війною: в 2022 р. падіння обсягів виробництва рослинницької продукції склало 28,2 %, тваринницької – 11,8 %.

Відмінна галузева реакція на війну полягає в тому, що в 2022 р. в зоні тимчасової окупації опинилися території, що відіграють важливу роль у виробництві вітчизняної сільськогосподарської продукції – більші частини Запорізької та Херсонської областей, південь Донецької області. На цих територіях було знищено частину посівів, а із вцілілих площ урожай був вкрадений російськими окупантами. Також були пошкоджені або повністю знищені посіви сільськогосподарських культур на територіях областей, де велися активні бойові дії – Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Херсонської, Запорізької, Донецької. Квоти даних областей у виробництві рослинницької та тваринницької продукції в 2022 р. становили 23,7 та 18,2 % відповідно [10]. Це і є поясненням чому вітчизняне тваринництво в 2022 р. зазнало менших втрат порівняно із рослинництвом.

Слід відмітити високий відновлювальний потенціал рослинницьких галузей – навіть в умовах активної широкомасштабної війни в 2023 р. воно зросло на 113,9 %, в той час, як у тваринництві спостерігається застій (100,4 %). Головною причиною цього є стабільно високий попит на світовому ринку на українську агропродовольчу продукцію рослинного походження – зерно пшениці та кукурудзи, насіння ріпаку, сою, соняшникову олію тощо.

Виробництво продукції у харчовій промисловості, як невід’ємній частині аграрного сектору економіки, за період з 2000 по 2023 рр. зросло у 2,4 рази. У харчовій промисловості причинами скорочення обсягів виробництва у 2008–2009 рр., 2013 р., 2015 р., 2018 р., 2020–2022 рр. були переважно зовнішні фактори впливу – глобальна фінансова криза, політична криза в Україні, початок та продовження російської військової агресії. Найбільшого падіння галузь зазнала в 2022 р. – мінус 21,6 % (рис. 4). З початком повномасштабної війни чимало вітчизняних виробників продовольства були змушені тимчасово зупинити свій бізнес та шукати різні варіанти відновлення і продовження діяльності.

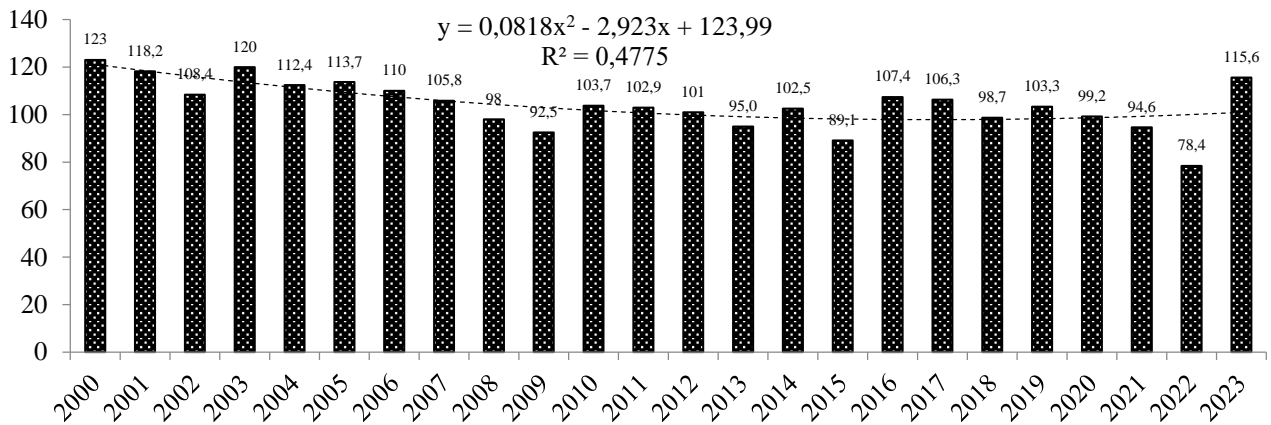

Рис. 4. Індеси виробництва продукції харчової промисловості (харчові продукти, напої та тютюнові вироби), % до попереднього року*

*Примітка: *Побудовано автором за даними [11]*

Військова агресія росії проти нашої країни вдарила по виробництву великої кількості продовольчих компаній, які втратили можливості поставляти свою продукцію в інші регіони України та закордон. Руйнування виробничих потужностей та розрив логістичних ланцюгів став помітним з перших днів війни: з полиць магазинів частково зникли знайомі нам товари [12].

З обережним оптимізмом слід відмітити відновлювальний потенціал української харчової промисловості, яка після стрімкого падіння в 2022 р., забезпечила зростання в 2023 р. на 115,6 %. Ми припускаємо, що імпульс зростання мав зовнішнє походження, адже ємність внутрішнього ринку зменшилася – більше 7 млн. українців виїхали за кордон, як біженці та трудові мігранти, майже 5 млн. осіб – внутрішньо переміщені [13], які мають дуже обмежені платіжні можливості. Крім того, на фоні загального скорочення доходів, зростання споживчих цін, комунальних тарифів та тарифів на транспортне перевезення, переважна більшість українців вдаються до економії своїх доходів. На нашу думку таким імпульсом стало полегшення доступу української продовольчої продукції до ринку ЄС (табл. 1) та зростання попиту на продукцію галузі збоку Міністерства оборони України.

Одним із ключових рішень, яке вплинуло на експортні можливості України, став Регламент Європейського Парламенту та Ради №2022/870 від 30 травня 2022 року, який запроваджує тимчасові заходи з лібералізації торгівлі між Україною та Євросоюзом. Цей документ передбачає тимчасове скасування усіх мит і тарифних квот на експорт з України, що порівнюються з «економічним безвізом». Лібералізація передбачає наступні важливі кроки:

- усі тарифи, встановлені зоною вільної торгівлі, які ще не були лібералізовані, припиняються. Це стосується промислової продукції, фруктів і овочів та переробленої сільгосппродукції, на які раніше були встановлені квоти;
- стягнення антидемпінгових мит на імпорт з України скасовується;
- загальні правила імпорту для товарів українського виробництва не застосовуються [14].

Табл. 1. Обсяги експорту продукції української харчової промисловості на ринок ЄС, млн. дол. США*

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	Рік						2023 р. до 2018 р., %
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
02 м'ясо та їстівні субпродукти	237,5	198,2	128,5	198,1	362,0	407,3	171,4
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	116,2	117,6	140,2	149,4	262,5	227,0	195,4
09 кава, чай	3,4	2,9	3,7	4,4	4,7	5,0	146,5
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	25,0	23,7	19,2	22,3	59,5	89,5	357,5
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	1143,8	1544,5	1845,7	2362,6	3057,7	2981,5	260,7
IV. Готові харчові продукти	908,5	942,5	996,4	1080,0	1206,3	1953,7	215,0
16 продукти з м'яса, риби	3,2	2,2	4,6	7,8	15,4	12,0	379,9
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	68,7	74,0	90,7	95,8	212,4	487,1	708,9
18 какао та продукти з нього	51,2	59,2	76,3	76,1	62,0	93,5	182,4
19 готові продукти із зерна	79,0	95,6	119,4	141,2	110,1	171,4	217,0
20 продукти переробки овочів	96,0	89,1	101,8	88,0	114,5	115,7	120,5
21 різні харчові продукти	46,1	56,3	62,5	68,5	55,6	85,7	185,8
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	37,8	36,3	67,4	122,1	113,4	180,4	477,5
23 залишки і відходи харчової промисловості	520,1	524,4	467,5	472,9	514,0	800,9	154,0
24 тютюн і промислові замінники тютюну	6,4	5,4	6,0	7,5	8,8	7,0	109,5

Примітка: * Розраховано автором за даними [15]

Особливо стрімким було збільшення українського продовольчого експорту в ЄС у 2023 р. – за один рік він зріс на третину (рис. 5).

Отже, перспективи розвитку вітчизняного виробництва аграрної продукції, як в умовах воєнного стану, так і в період післявоєнного відновлення економіки, необхідно розглядати в рамках двох паралельних стратегій:

– збільшення ємності внутрішнього ринку;

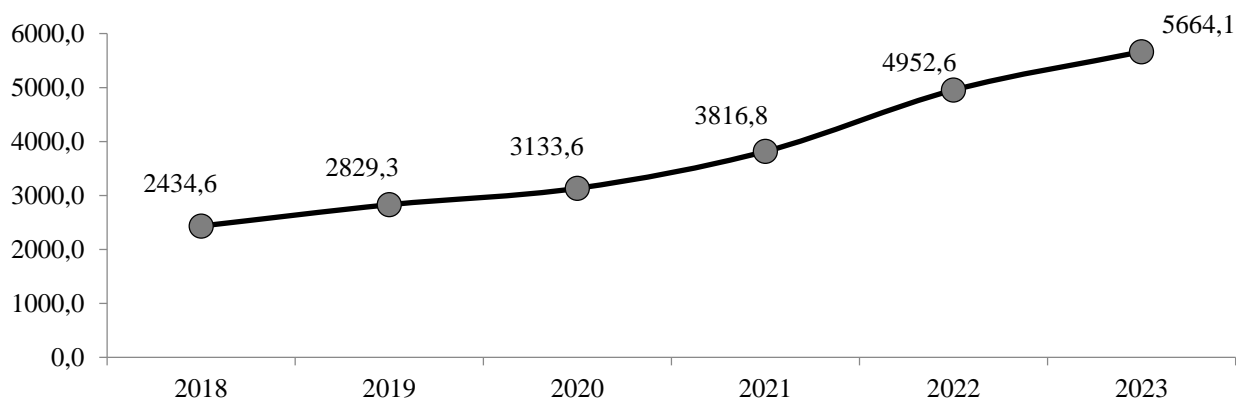

Рис. 5. Загальні обсяги експорту продукції української харчової промисловості на ринок ЄС, млн. дол. США*

*Примітка: * Побудовано автором за даними [15]*

– розширення присутності аграрної продукції на закордонному ринку, насамперед, ринку ЄС.

На думку фахівців, доступ української продукції на ринок ЄС обмежується чотирма факторами:

1) складність процедур та тривалість виходу. Навіть за відсутності квот, мит – процес розуміння регуляторних механізмів виходу в європейський рітейл, пошук бізнес-партнерів за кордоном тощо потребують тижнів роботи;

2) затрати часу на пошук контактів - вихід на глобальні компанії, що готові співпрацювати з бізнесом з України;

3) питання логістики. Наразі проходження продукції чорноморськими транспортними коридорами пов'язано із надмірними ризиками, що суттєво підвищило вартість страхових послуг та знизило прибутковість таких операцій. Тому необхідно розвивати сухопутну логістику залізницею та автомагістралями. Навіть при тому, що це і дорожче, і довше порівняно із морськими перевезеннями [14];

4) протидія європейського аграрного лобі, яке боїться конкуренції з боку українських виробників. Тут необхідна постійна та різностороння робота – і на рівні дипломатичних місій, і на рівні прямих контактів представників українського та європейського бізнес-середовища.

Висновки. 1. В історичній ретроспективі найбільше скорочення виробництва продукції сільського господарства мало місце в 2022 р. – мінус 25,3 %. При цьому сільське господарство України виявило вищу стійкість до кризових чинників, спровокованих російсько-українською війною, ніж решта галузей виробництва.

2. Тваринницька галузь виявилася стійкішою порівняно із рослинницькою, щодо дії кризових факторів, спричинених російсько-українською війною: в 2022 р. падіння обсягів виробництва рослинницької продукції склало 28,2 %, тваринницької – 11,8 %.

3. Відмінна галузева реакція на війну полягає в тому, що в 2022 р. в зоні тимчасової окупації та ведення бойових дій, опинилися території (цілі області, частини областей), що відіграють важливу роль у виробництві вітчизняної

сілськогосподарської продукції. На їх квоту в 2022 р. припало виробництво 23,7 % рослинницької та 18,2 % тваринницької продукції. Це і є поясненням чому вітчизняне тваринництво в 2022 р. зазнало менших втрат порівняно із рослинництвом.

4. Рослинницька галузь має високий відновлювальний потенціал – в умовах активної широкомасштабної війни в 2023 р. вона зросла на 113,9 %, в той час, як у тваринництві спостерігався застій (100,4 %). Головною причиною цього є стабільно високий попит на світовому ринку на українську агропродовольчу продукцію рослинного походження – зерно пшениці та кукурудзи, насіння ріпаку, сою, соняшникову олію тощо.

5. Виробництво продукції у харчовій промисловості, як невід’ємної частині аграрного сектору економіки, за період з 2000 по 2023 рр. зросло у 2,4 рази. В 2022 р. падіння обсягів виробництва тут склало 21,6 %.

6. Харчова промисловість України має високий відновлювальний потенціал – після стрімкого падіння в 2022 р., в 2023 р. зростання виробництва тут склало 115,6 %. Імпульс зростання мав зовнішнє походження – полегшення доступу української продовольчої продукції до ринку ЄС та зростання попиту на продукцію галузі з боку Міністерства оборони України.

7. Перспективи розвитку вітчизняного виробництва аграрної продукції, як в умовах воєнного стану, так і в період післявоєнного відновлення економіки, необхідно розглядати в рамках двох паралельних стратегій:

- збільшення ємності внутрішнього ринку;
- розширення присутності аграрної продукції на закордонному ринку, насамперед, ринку ЄС.

Література:

1. Непочатенко О. О., Бечко П. К., Пташник С. А., Нагорний В. І. Розвиток системи банківського кредитування аграрного бізнесу. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2021. Вип. 99. Ч. 2. С. 7–17. DOI: 10.31395/2415-8240-2021-99-2-7-17.

2. Нестерчук Ю. О., Бленда Н. О., Чернега І. І. Державна підтримка діяльності підприємницьких структур аграрного сектору України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2021. Вип. 99. Ч. 2. С. 232–239. DOI: 10.31395/2415-8240-2021-99-2-232-239.

3. Непочатенко О. О., Мальований М. І., Власюк С. М., Колотуха С. М., Бондаренко Н. В. Особливості фінансово-кредитного забезпечення товаровиробників аграрної сфери України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 100. Ч. 2. С. 197–208. DOI: 10.31395/2415-8240-2022-100-2-197-208.

4. Мудрак Р. П., Лагодієнко В. В., Демченко О. В. Економічна складова сталого розвитку сільського господарства України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 101. Ч. 2. С. 141–152. DOI: 10.32782/2415-8240-2022-101-2-141-152.

5. Мудрак Р. П., Грабек Я. А. Глобальні ланцюги вартості у виробництві продовольства та місце України в них. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2023. Вип.103. Ч. 2. С. 16–29. DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-16-29.

6. Мудрак Р. П., Андрусак Н. О. Ризики соціальної сталості аграрного виробництва України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2024. Вип. 104. Ч. 2. С. 116–131. DOI: 10.32782/2415-8240-2024-104-2-116-131.

7. Цимбалюк Ю. А., Власюк С. А., Полишвайко С. С., Драчук О. В., Заярна К. О. Особливості кредитування аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2024. Вип. 104. Ч. 2. С. 53–61. DOI: 10.32782/2415-8240-2024-104-2-53-61.

8. Індокси сільськогосподарської продукції. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/sg_rik/arch_iosv.htm.

9. Валовий внутрішній продукт. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/arh_vvp_rik_90-18u.htm.

10. Статистичний збірник «Сільське господарство України». Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf.

11. Індокси промислової продукції за видами діяльності (2000–2023). Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/prm_rik/prm_rik_u/arh_ipv_u.html.

12. Як вистояли українські харчові підприємства під час війни. *BusinessUA*. 27.02.2023. Режим доступу: <https://businessua.com/produkti-harchuvannya/83042yak-vistoyali-ukrainski-harchovi-pidpriemstva-pid-chas-viini.html>.

13. Юрченко Н. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: статистика за областями. *РБК-Україна*. 22.10.2024. Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384.html>.

14. Головний ринок. Як розвивається і зростає український експорт в ЄС. *Forbes*. 02.03.2023. Режим доступу: <https://forbes.ua/company/golovniy-rinok-yak-rozvivayetsya-i-zrostaе-ukrainskiy-eksport-v-es-02032023-12061>.

15. Товарна структура зовнішньої торгівлі з країнами ЄС. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/tsztt_ES/tsztt_ES_u/arh_tsztt_es_2024_u.html.

References:

1. Nepochatenko, O., Vechko, P., Ptashnyk, S., Nagorny V. (2021). Development of the bank lending system of agricultural business. *Collected Works of Uman National University of Horticulture*, no. 99(2), pp. 7–17. DOI: 10.31395/2415-8240-2021-99-2-7-17. [in Ukrainian].

2. Nesterchuk, Iu., Blenda, N., Cherneha I. (2021). State support of activities of entrepreneurial structures of the agricultural sector of Ukraine. *Collected Works of Uman National University of Horticulture*, no. 99(2), pp. 232-239. DOI: 10.31395/2415-8240-2021-99-2-232-239. [in Ukrainian].

3. Nepochatenko, O., Malovanyi, M., Vlasiuk, S., Kolotukha, S., Bondarenko, N. (2022). Special features of financial and lending provision for agrarian manufacturers in Ukraine. *Collected Works of Uman National University of Horticulture*, no. 100(2), pp. 197–208. DOI: 10.31395/2415-8240-2022-100-2-197-208. [in Ukrainian].

4. Mudrak, R., Lagodiienko, V., Demchenko O. (2022). The economic component of the sustainable development of the agriculture of Ukraine. *Collected Works of Uman*

National University of Horticulture, no. 101(2), pp. 141–152. DOI: 10.32782/2415-8240-2022-101-2-141-152. [in Ukrainian].

5. Mudrak, R., Grabek, Ya. (2023). Global value chains in food production and the place of Ukraine in them. *Collected Works of Uman National University of Horticulture*, no. 103(2), pp. 16–29. DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-16-29. [in Ukrainian].

6. Mudrak, R., Andrusiak, N. (2024). Risks of social sustainability of agricultural production of Ukraine. *Collected Works of Uman National University of Horticulture*, no. 104(2), pp. 116–131. DOI: 10.32782/2415-8240-2024-104-2-116-131. [in Ukrainian].

7. Tsybalyuk, Yu., Vlasiuk, S., Polyshvaiko, S., Drachuk, O., Zaiarna, K. (2024). Peculiarities of lending to the agricultural sector of Ukraine under martial law. *Collected Works of Uman National University of Horticulture*, no. 104(2), pp. 53–61. DOI: 10.32782/2415-8240-2024-104-2-53-61. [in Ukrainian].

8. State Statistics Service of Ukraine (2024). Indices of agricultural production. Available at https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/sg_rik/arch_iosv.htm. [in Ukrainian].

9. State Statistics Service of Ukraine (2024). Gross domestic product. Available at https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/arh_vvp_rik_90-18u.htm. [in Ukrainian].

10. State Statistics Service of Ukraine (2024). Statistical Publication «Agriculture of Ukraine». Available at https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf. [in Ukrainian].

11. State Statistics Service of Ukraine (2024). Indices of industrial production by type of activity (2000–2023). Available at https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/prm_rik/prm_rik_u/arh_ipv_u.html. [in Ukrainian].

12. BusinessUA (2023). How Ukrainian food companies survived the war. February 27. Available at <https://businessua.com/produkti-harchuvannya/83042yak-vistoyali-ukrainski-harchovi-pidpriemstva-pid-chas-viini.html>. [in Ukrainian].

13. Yurchenko, N. (2024). How many IDPs are there in Ukraine and where are the most IDPs: statistics by region. RBC-Ukraine. Available at <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384.html>. [in Ukrainian].

14. Forbes (2023). The main market. How Ukrainian exports to the EU are developing and growing. Available at <https://forbes.ua/company/golovniy-rinok-yak-rozvivaetsya-i-zrostaе-ukrainskiy-eksport-v-es-02032023-12061>. [in Ukrainian].

15. State Statistics Service of Ukraine (2024). Commodity Pattern of Foreign Trade of Ukraine with EU. Available at https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/tsztt_ES/tsztt_ES_u/arh_tsztt_es_2024_u.html. [in Ukrainian].

Annotation

Dekarchuk V.

Production of agrarian products under martial law

In historical retrospect, the largest decline in agricultural production occurred in 2022 – minus 25.3 %. At the same time, Ukraine's agriculture has shown greater resilience to the crisis factors provoked by the russian-Ukrainian war than other sectors of production. The livestock sector proved to be more resilient than the crop

sector to the crisis factors caused by the russian-Ukrainian war: in 2022, the decline in crop production was 28.2 %, while livestock production fell by 11.8 %.

A distinctive sectoral response to the war is that in 2022, territories (entire regions and parts of regions) that play an important role in the production of domestic agricultural products were in the zone of temporary occupation and hostilities. Their quota in 2022 accounted for 23.7 % of crop production and 18.2 % of livestock production. This explains why domestic livestock production in 2022 suffered less losses compared to crop production.

The crop industry has a high recovery potential – in 2023, amid active large-scale warfare, it grew by 113.9 %, while livestock farming stagnated (100.4 %). The main reason for this is the consistently high demand on the global market for Ukrainian agri-food products of plant origin, such as wheat and corn grain, rapeseed, soybeans, sunflower oil, etc. Production in the food industry, as an integral part of the agricultural sector, increased 2.4 times between 2000 and 2023. In 2022, the decline in production was 21.6 %. The food industry in Ukraine has a high recovery potential: after a sharp decline in 2022, production growth in 2023 was 115.6 %. The growth impulse was of external origin - easier access of Ukrainian food products to the EU market and increased demand for the industry's products from the Ministry of Defense of Ukraine.

The prospects for the development of domestic agrarian production, both under martial law and in the period of post-war economic recovery, should be considered within the framework of two parallel strategies:

- increasing the capacity of the domestic market;*
- expanding the presence of agricultural products on the foreign market, primarily the EU market.*

Key words: *agrarian products, martial law, renewable potential, agriculture, food industry, global demand, EU market, strategy, market capacity.*